

UGO OJETTI.

A HATVANHATÉVES Ugo Ojetti a legtekintélyesebb olasz kritikusok közé tartozik. Mindenekelőtt, mert első sorban műkritikus és irodalmi cikkeiben is azt írja meg, ami a szemnek, a lélek szemének szól: a formát, a belső formát keresi, az egyéniség e legidőtállóbb edényét, a latinitás kötelező örökségét. S ezzel már meg is mondtuk, hogy ő a szó eredeti értelmében klasszikus; így érthető az is, hogy a századeleji nagy kritikai romanticizmusnak, mely Papini intellektuális forradalmával a professzorok irodalmi klasszicizmusát akarta megtörni, természetes ellenlábasa, anélkül, hogy valaha is nyíltan és «romantikus» hévvel támadott volna.

Igen jellemző rá, mint a vele rokonszellemű *Borgese*-re is, hogy aránylag csak későn alkottak hozzájuk érdemes műveket; közvetlen háború után történt ez, mikor az általános elégedetlenségben és a társadalom rengő talaján állva, igazolva érezték klasszikus mértékű szkepticizmusukat és a csalódott ember a felszabadult művészen át kimondhatta igazát. A *«Mio figlio ferroviere»*, noha nem a legjelesebb műve, e szempontból igen jelentős és a *Borgese Rubè*-ja mellett legtárgyilagosabban ismertet meg a nyugalmi pont felé erjedő háborúutáni olasz társadalommal. Szemét elsősorban művészi, sőt tegyük hozzá, műtörténeti látása teszi élessé, elfogulatlanságát a gúny biztosítja, biztonságáról pedig nagyarányú műveltsége és érdeklődése győz meg bennünket.

Ez az alapos műveltséggel fékezett kíváncsiság és érdeklődés leghatározottabban főművében jelentkezett, melynek ezt a címet adta: *«Cose viste»*: látott, vagy kihasználva egy melioratív árnyalatot, bátran mondhatjuk, *meglátott* dolgok.

Van ebben a művében mindenről szó, amit csak egy aggódó, de mégsem pesszimistán gunnyasztó elme, mozgékony szem a világból egy-egy cikk súlyáig megláthat és kimeríthet. Apró történetek, tájrajzok, emlékek, arcélek, futólagos megjegyzések: a modern naplóírás témái, amelynek lapjai közé a szellemi és társadalmi élet minden váltakozó szele elhatol. Ujságkritika ez valójában, de a legmagasabb fajta, amilyen e mulékony műfajban lehetséges. Egyébként új műfaj is, melyet a franciáknál is néhányan nagy sikerrel művelnek: a látott dolgoknak íróniával, könnyed lirizmussal vegyített feltárása; a régi, merevebb essay hangja helyett hajlékony, közvetlen társalgás, melyben a magas műveltség is fájdalommentesen hat.

E műfaj szinte hivatalos irodalmi rovatának, a híres olasz «harmadik lap»-nak ma Ojetti legjelesebb s talán legolvasottabb művelője. Ide írta nagyhatású könyvének anya-

gát s higgadt izlésével és ítéletével, látatlanban itt nevelt fel egy nemzedéket, mely tárgyilagosságra és klasszikus mérték-tartásra törekszik. Irodalmi ítéleteit igen komolyan hallgatják ma meg Itáliában, már csak azért is, mert a külföldi irodalmakat igen alaposan ismeri — és az olasz irodalmat is ezért ismeri igazán: azok felől közelít hozzája.

Más irodalmak kritikusi közül alig is lehetne vele párhuzamba állítani valakit, mert — amint említettük — ő első-sorban műbíró, aki ez Olaszországban annyira életképes műfajban — kortársai szerint — a legnagyobb s irodalmi tekintélyét is voltaképen ezzel alapozta meg.

Jellemzésére mutatóba leközzöljük Papinihoz írt egyik levelét, melyben az olasz regényt védi meg és higgadt, klasszikus modorával példát mutat a nyugodtabb hangú és éppen ezért hatásosabb essay-írásra.

f. j.

Levél Giovanni Papini-hoz.

Írta: Ugo Ojetti.

Kedves Papini,

meg kell vallanunk, a vitánk közbeszólói között igen sokan, az ön *Mai irodalomról* írt cikke helyett, bizonyára csak a csupa füstbe és lángba borult kommentárokat olvasták, melyekkel néhány népboldogító megzavarta az olvasók szemét. Most, hogy a láng meghamvadott, ha a füst még nem is oszlott el egészen, el kell intéznünk egymás között egy kalendáriumi kérdést, amit több közbeszóló élénken hangsúlyozott. Ön azt írta (jobb prófétának gondoltam): «Nem hiszem, hogy sokan hibáztatnak majd érte, ha megkockáztatom kimondani, hogy napjaink olasz irodalma inkább egy októberi mezőhöz hasonlít, mintsem májusihoz». És én néhány lappal hátrább «Irodalmunk márciusi időben él: több rügy és bimbó, mint virág és gyümölcs; de aki tud látni, igen sokat ígérő bimbók». Október, március, mit is mondjak: ha testi szemünkről volna szó, vagy önnek vagy nekem kellene sürgősen szemüvegeshez mennünk.

Szerencsére, a lélek szeméről van szó, amelynek az illúzió örömet köszönhetjük; s így mindegyikünk ragaszkodhat a maga időjóslatához, hiszen ez inkább a vérmérséklet dolga, mintsem a hőmérsékleté. Én, lássa, ha a Kolosszeum vagy a Termák belsejében sétálok, jobb napjaimban, azzal áltathatom magamat, hogy ezek nem is romok, hanem néhány napra félbehagyott épülő falak, egy méltósággal teljes és mintaszerű gyár épületei, mely, ha tovább épül, pár hónap múlva készen lesz. Játék ez, mondja ön. Lehet; de éppen mert ezzel a hittel nézték Michelangelo vagy Bernini ezeket a szétomló architektúrákat, azért tudták oly élővé képzelní és a maguk módján újjáalkotni. Nekem persze csak délibáb-játék, sóhajtozó merengés; nekik, ez óriásoknak, a teremtés egy mozdulata volt.

Mégis, a fiatal íróknak adott két tanácsáért hálásak lehetnek azok, akikben egy csepp igazságos szeretet él irodalmunk iránt. Az első az volt, hogy ne burkolózzanak bele holmi filozófiai zsargonba, mint valami szellemek megizzadt lepedőjükbe; — már csak azért sem, mert ez már senkit el nem képeszt, még a középiskolás versenyek bírálóit sem, és ha némely olvasó eltátja száját, nem a csodálatért van, hanem mert ásitania kell; irodalmunk

történetében az ilyen maskarádéra csak szomorúan emlékezhetünk, mint például a tizennyolcadik század közepén gyártott Chiari-fajta regényekre, melyeknél, Barlettivel szólván, «szeszélyesebb és természetellenesebb dolgokat sehol Európában nem lehet találni — és nálunk sem».

A másik hasznos tanácsa : emlékeztette ezeket az ifjakat, hogy irodalmunkban mindig azok a művek örvendettek és még örvendenek ma is általános csodálatnak, amelyek sem regények, sem novellák, sem nem színművek. Hogy ez ifjak között annyian nem érzik magukat irodalmilag gyakorúnak addig, amíg még nem írtak kisregényt vagy nagyregényt és ha egyik modornak befellegzett, hamarosan keresnek egy másikat a franciáknál, spanyoloknál vagy Angliában, mely — így remélik — alkalmasabb lesz, hogy a kiadókat és olvasókat elsodorják, ez azért is van így, mert egy kezdőnek kétszázlapos elbeszélést és dialógust megírni sokkal könnyebb és símább dolognak látszik, mint írni valami komoly történelmi, moralista, kritikai vagy vitakönyvet, amelyeket ön méltán dicsér és ajánl. Valaha ezt az ifjúkori kanyarót a Madonnához írt szonetteknek, Filli-hez írt dalocskáknak, jambusos drámáknak és közkedvelt epigrammáknak nevezték. Nem nagy baj. A kor és az olvasók majd kioperálják ezt a betegséget is, sokkal hamarabb, mintha nagyon is tiltakoznánk ellene.

Nem csoda. Nézzük csak meg a hírlapok harmadik oldalát : a háború előtt minden második vagy harmadik nap talált ott az ember egy-egy novellát, manapság minden két-három héten. Nyilvánvaló, az ujság óvta meg az írók legjobbait a kísértéstől, hogy novellákat merjenek írni és regényt komponálni és arra kényszerítette őket, hogy röpké megjegyzéseket és leírásokat közöljenek az élet dolgairól, külföldi szokásokról, az irodalmi és erkölcsi kritika és polémia terein kalandozva, amíg csak a meggyőzés műfajához, vagyis az ékesszólásig el nem jutottak. Ám az az egészen újkeletű felfogás, hogy az irodalom csak regény és színház, vagyis csak *szép* legyen, de irodalom ne, és aki nem ír regényt vagy komédiát, az kinnreked az írók körén, sokkal súlyosabb bajt okozott kultúránknak. Igazán már odajutottunk, hogy egy országban, amelynek történelme tele van misztikusokkal, tudósokkal, művészekkel, történészekkel, kutatókkal, filozófusokkal, gazdasági írókkal, hadvezérekkel, azt mondani egy tudósra, építészre, felfedezőre, orvosra, hogy irodalmár, ez elnevezés ellen úgy lázad fel, mintha megsértették volna, úgy értelmezi, hogy regényírónak, vagyis mesemondónak bélyegezték meg ; és mikor írni kezd, barbár akar lenni, gőgösen és fölényesen túloz, mert világosan, renddel és tiszteségesen írni csak nem illik olyan komoly embernek, mint ő. És ismétlem, hogy ez csak nálunk van így. Párisban, ha egy tábornokot irodalmárnak nevezel, megnedvesedik a szeme, mert a Negyven Halhatatlanra gondol, akik mind irodalmi emberek, írók. Angliában Disraelitől Balfourig az irodalom dísz és fényes garancia még a politikusok között is.

Egyben azonban nem értek egyet önnel. Ön tagadja, hogy az olaszok regényt tudnának írni. Nos, e bizalmatlanságban, mely egyúttal egy kissé elárulja e műfaj iránti megvetését is, önnel igen előkelő elődjai vannak. Mert Carduccitól egyenesen Petrarcaig ugorhatunk, aki méltatlankodva írta, hogy nem olvasta a Decameront, «mert túlságosan testes, a népnek van írva és — prózában». Franciaországban is találhat olyat, aki egyetért önnel, éppen azon a földön, amelyet, talán néhány évet már megkésve, még mindig az olasz írók egyedüli és imádott nevelő-anyjának hisz. Jacques Bainville

mondotta ki ezt a kemény ítéletet: «a legfőbb tévedése az ostoba tizenkilencedik századnak, hogy a regényből műalkotást csinált, sőt azt is látott benne». És nemrég egy másik író is, aki igen kedves lehet sok katolikus írónak s lehet, hogy önnek is, Henri Massis, kis könyvecskét írt *a regény művészetéről*, amelyben ez az állítólagos ellentmondás a regény és műalkotás között szelvében-hosszában megtárgyalatik, kezdve Stendhal-nak Balzac-ról szóló gúnyos teóriáján, mely szerint Balzac kétszer írta meg regényeit: először folyamatos okossággal és azután újra, megtűzdelve csupa szép mondattal. De ezen most ne vitatkozzunk. Arról beszéljünk inkább, hogy a *Promessi Sposi* hazájában lehet-e szó, mennyiben és hogyan, a regényről, mint műalkotásról.

Most nem beszélek arról, hogy ön mit ért az «igazi és sajátos» regényen, miután ezzel a névvel nevezik a *Copperfield David* «*A la recherche du temps perdu, Le Rouge et le Noir* és *Ulysses*» című könyveket, ami éppen annyi, mintha egy sziciliait és lappot európainak nevezünk, mert hiszen tagadhatatlan, hogy ezen az Európának nevezett földrészen élnek és ezért kétségbe kell esnünk, ha közös vonásaikat akarjuk megtalálni. Ma már talán alig van regény, amelyet meg ne lehetne kémiailag tisztítani különböző elemektől, amelyektől ön is megtisztogatja Manzoni-t és találni benne lírát, szatírá-t, történelmet, krónikát, ékesszólást és önéletrajzot. Már jó ideje például annak, hogy megoldódott a probléma, hogy Gustav Flaubert lelkéből mennyi van az «Emma Bovary» lelkében, még pedig oly értelemben, hogy nagyon is sok van; de hát ezzel le akarjuk-e tagadni, hogy ő regényíró?

Ma csak ezt akarom megállapítani: először, hogy az olasz írók bizony utolsónak érkeztek el az elbeszélő művészethez, mert irodalmunk udvari hagyományában az elbeszélő művészet mindig alacsonyabb rangúnak tetszett, nyersnek, esetlegesnek, szinte tájszólásnak; másodsor: annak ellenére, hogy ebben a műfajban annyi akadállyal kellett megküzdeniök, ezek az írók néhány év alatt olyan műveket alkottak, amelyek nemcsak a fent említett képességet bizonyítják, hanem azt is, hogy megtörhetik azt az ellentétet, amely az irodalom és regény között van s amelyet ügylátszik, néhány francia és angol kritikus szerint az ő íróik sem tudtak megoldani.

Persze, a szokásos *Piccolo mondo antico* és *Malavoglia*, mondja ön. Most hagyjuk ezeket. Mindig meglesznek a maguk hívei. De hát a holtak közül egészen kihagyjuk-e Matilde Serao *Fantasia*-ját, De Roberto *Viceré*-jét, Calandra *Bufera*-ját, Oriani *Disfatta*-ját és Rovetta *Barbarò*-ját és *Mater Dolorosa*-ját? Tudom, valóságos botrány említeni az olasz írók között Gerolamo Rovettát és egyetemi szakférfiak történetkönyveiből, mint például Vittorio Rossi professzor úrétól is száműzve van. De itt arról az olasz magatartásról beszélünk, amely eleven típusokat tud alkotni, képzelőereje van, ért az emberi szokások és cselekedetek megelevenítéséhez; merész vagy naiv dolog e tulajdonságokat Rovettától elvitatni. És ne beszéljünk talán az *Innocente* és a *Trionfo della Morte*-ről sem? Brunetière azt mondta, hogy a *Trionfo* első fele, a stílusa, kemény józanságával és érzelmevilága bensőségével, a legjobb francia és orosz regények lapjait éri el. És mivel Svevot Schmidt-nek hívták és kissé nehézkes olasz nyelven írt, talán elfelejtjenök? A *Coscienza di Zeno*-t méltán dicsérte és csodálta sok francia, Proustra emlékeztetve. Ennyi ajándékkal és ennyi hanyagsággal, kedves Papini, hamar megszegényedünk ám!

Mit mondjak? Tozzi *Tre croci*-ja, Moretti *Segno della croce*-ja, Deledda

Cenere-je, *Cicognani Velia*-ja ; van sok külföldi regény ezekből az évekből, amelyek tisztábbak, elevenebbek, emberibbek és eredetibbek ezeknél? Ön nem megy divat után ; s mikor ítél, ezt saját szenvedélyével és agyával cselekszi. Hogy lehet az, hogy mialatt az olasz regényről oly sötét sorokat írt, legalább e négy regényt nem látta meg? Nekem éppen az ad reményt az elbeszélő irodalmunk jövőjére, hogy olyan változatos, és nemcsak az író őszinteségét leplezi le, hanem bizonyossága annak is, hogy az új gyártelep, a kapuinak és az utcára és égre nyitott ablakainak számából ítélve, nemcsak jól megépített, hanem tágas is lesz : a sokféleség változatai Panzini moralizáló elbeszéléseitől Bontempelli metafizikai novelláiig futnak, amilyen két író a francia elbeszélők között, miután France és Louys meghalt, nehéz találni : vagy Adolfo Albertazzi-tól, aki nagyon félnéken mesélgetett, mintha a közönség nem hitt volna neki, a szép és bánatos emlékü Ada Negri és Fausto Maria Martini novelláiig ; Pirandello *Fu Mattia Pascal*-jától Borgese *Rubè*-jéig, Beltramelli *Uomini rossi*-jától Chiesa *Tempo di marzo*-jáig, Fracchia *Angela* jától Baccheli *Diabolo*-jáig és Cinelli *Castiglione*-jáig mennyi változat. És nem tudom, mennyit felejték meg ki, hogy hosszú litániába ne kezdjek.

Tegyük még hozzá, hogy nálunk egy regényíró, még akkor is, ha a módszeres, vagy amint mondják, standardizált munkáról alaposan megfeledkezett, még mindig képes egy egyszerű és előbb csak magának és később a közönségnek szánt könyvet írni. Zuccoli : *Le cose più grandi di lui*, Brocchi : *Netty*, Da Verona : *La vita cominci domani*, Cotta : *Il figlio inquieto*. Olaszországon kívül, máshol, ezek a regényírók hamarosan regénygyárosok lehetnének, akik híven követik a közönség és a kiadó intéseit, de füttyülnek a kritikára. Nálunk azonban, akár elhatározásból, akár szükségből, inkább néhány évig belső száműzetésbe mennek és sohse felejtik el az utat, melyen emelt homlokkal térhetnek vissza az anyai házba.

Mondottam, hogy ez az irodalmi munkásság az utolsó harminc évben zajlott le, a legkülönbözőbb nehézségek ellenére is. A kevés olvasónő és még kevesebb olvasó természetesen külföldi regényekkel táplálkozik, különösen franciával és angollal, mert ez volt az anyjuk, nagyanyjuk és dédanyjuk szokása is : mert a francia és angol nyelvet már gyerekkorukban megtanulták és nagyon sűrűn használják az előkelő világban ; és mert ezek a nyelvek, azt hiszik, szavatolnak a regény kitűnőségéért, mint egy Oxford Streeti vagy egy Rue de la Paix-i szabó neve a ruha eleganciájáért. Azután a nyelvi egységhez, amelyet ezek a mi íróink a dialógusban is igyekeznek elérni, még hiányzik a valóságos életnek a segítsége, mert ha igaz is az, hogy a nemzeti egység mintegy hatvan éve és különösen a háború után a tájnyelvek mindkevésbébbé használatosak Torino, Milano, Genova, Velence és Nápoly vezető osztályainak körében, ők mégis kénytelenek a beszélt nyelvénél megmaradni, különösen vidéken ; a toscan földön kívül élők nem tudják másképen kifejezni magukat, mint a maguk nyelvén, az az olasz pedig, amelyet a kispolgárság igyekszik házon kívül használni, nem éri el a tájnyelvek festői gazdagságát és kifejező erejét, hanem megmarad az illető dialektus és egy szegényes szótár sápadt keverékének. Így hát mivel valamennyi francia és angol olvasó ugyanazt a nyelvet beszéli, amelyben a regények vannak írva és így bennök önmagukat látják tükröződni, magának az olasznak sem tűnik fel idegenebbnek a hazainál, mert az olasz közönség háromnegyedrésze a saját olasz regényeiben még mindig érzéseinek, cselekedeteinek és szavainak mintegy udvari jellegű alkalmazást és «letisz-

tázott másolatát» találja. Ha ez a megállapítás régi is, sajnos, még mindig igaz és még a színházra is ránehezedik. De már néhány év múlva, amidőn Olaszország már nemcsak a szokásokban, hanem a legintimebb elbeszélő nyelvében is egységes lesz, már elkésett és téves megállapítás lesz és éppen ezért kell bízunk az elbeszélő művészet fejlődésében, amely egy állandóbb és egységesebb társadalomban megtalálja mindig általánosabbá váló meséjét, alakjait és ellentéteit és az olvasók erről mindjobban és őszintébben meggyőződnek. Ezért, ha valamit meg kell köszönni önnek, ez az, hogy ön előljárt, tanított és prédikált ezért az egységért.

Azt kérdeztem imént öntől, hogy mi az igazi és sajátos regény. Most látom, hogy ön, célozva a lovagi eposzokra, megállapítja, hogy nincsen bennük semmi, ami megfelelne a modernnek intim és analitikus elbeszélő művészetének. A regényen tehát ön az efajta analitikus regényt érti? És csak erre volnának képtelenek a mi íróink? Az ön ítélete, úgylátszik, általános. De hogyha csak erre az analitikusra vonatkozik is, engedje meg, de — miután a franciákkal való összehasonlítás divatja elmúlt, akik természetük szerint moralisták, casuisták, sőt sofisták — a mérleg a mi javunkra billen. Mert az olaszok Bocaccio-tól Manzoni-ig és Vergá-ig az elbeszélést, ha még oly kicsiny, de mind valóságos tények sorozatának tekintik és a személyeknek úgynevezett lélektanát a külső és gyakorlati mozzanataikban ragadják meg, amidőn az éppen mozdulatokban, beszédben, cselekedetekben fejeződik ki, amely a klasszikus irodalom sajátja s így a franciáé is, midőn Corneille-től Molière-ig ez a latin megjelölés volt három századon át dicsősége; a mieink az értelem síkjáról soha le nem térnek, nem vesznek bele a képzelet útvesztőjébe, a tudatalatti és az ösztön automatizmusának vizsgálatába, hogy húsz oldalnyi traktátus után végül is egy be nem fejezett sóhajban vagy kifejezett kételyben rekedjenek meg. Megengedem, hogy James Joyce-tól Proust-ig, Dosztojevszkij-től Csehov-ig ennek a tétova bolyongásnak a félhomályban megvan ma is a varázsa, csak azt nem hiszem, hogy ez az olasz értelemnek mintája lehetne.

Végül is köszönöm önnek, hogy miközben a nyomdából javításra sorba érkeznek a próbaívek, nem fáradok bele a Dekameronba és két lap között el-eltűnődöm, tekintetemmel végigkutatva a szürke és haragos eget. Ő sem akarja észrevenni, hogy már jó egynéhány napja megjött a tavasz.

Füsi József fordítása.

CSILLAGOKBA KÉNE...

*Csillagokba kéne
Nevedet keverni,
Az egész világot
Véle teleírni.*

*Piros szerelmedből
Rózsakertet vetni,
Rózsakertet vetni,
Magam belévetni.*

*Magam belévetni
Violakarodba,
Violakarodba,
Aranyos csókodba.*

Számadó Ernő.